

УДК 321.7:316.42 (043.3)

*Улицька І. І.**Здобувач Національного інституту стратегічних досліджень*

ЕЛЕКТРОННІ КОМУНІКАЦІЇ ВЛАДИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ЯК НЕОБХІДНА ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Розглядеться роль і значення електронних комунікацій влади з громадськістю (Е-комунікації; e-communications), що здійснюються за посередництвом інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), демократію (Е-демократія; e-democracy) в процесі побудови сильної держави.

Ключові слова: влада, демократія, електронна демократія, ефективна держава, неспроможна держава.

Актуальність теми. Поняття електронної політичної комунікації (Е-комунікації) має порівню тривалу передісторію й безпосередньо пов'язане з трьома трендами, характерними для другої половини ХХ в.: — демократизацією політичних процесів; — виникненням і зростанням ролі нових інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ); — розвитком кібернетичної теорії управління.

Саме завдяки кібернетиці та оригінальним поглядам її засновника Норберта Вінера сформувалася парадигма, відповідно до якої усі феномени навколишнього світу можуть знайти «принципове» пояснення з погляду інформаційного обміну, (циркуляції інформації). Відтак, термін «комунікація», що вживався свого часу головню у царині мови техніків, зв'язківців і військових, перетворився на термін міждисциплінарний, що набув поширення в найрізноманітніших галузях знань.

Щодо кібернетичного підходу до соціально-політичного управління, то він набув особливої популярності в 50–60-х роках минулого століття. Його ентузіасти й досі не полишають надії на те, що на базі інтенсивного та екстенсивного розвитку новітніх ІКТ та АСУ (автоматизованих систем управління) рано чи пізно вдасться взяти під контроль усі соціально-політичні ризики, мінімізувавши негативні впливи й забезпечивши ефективні механізми управління.

Недивно, що таких «кібернетиків» їхні критики звинувачують у технократизмі, некоректному перенесенні уявлень про управління технічними системами на соціосистеми, що виникли еволюційним шляхом, висловлюючи при цьому обґрунтований скепсис щодо «кібернетичної ілюзії» (термін французького філософа-постмодерніста Жана Бодріяра).

У сумнозвісному «визначенні «кібернетики», даним радянським «Стислим філософським словником», де її критикували як «реакційну лженауку» за механіцизм, милітаризацію й необґрунтовані «аванси» підкреслювалося, що йдеться про «імперіалістичну утопію— [прагнення] замінити живу, мислячу, [таку, що] бореться за свої інтереси людину, машиною як у виробництві, так і на війні» [7].

Звичайно, у даному разі предметом турботи була не «доля людини», а доля радянської бюрократії, пов'язана з перспективою підміни філософською версією кібернетики офіційної філософії «діалектичного й історичного матеріалізму». Теоретично й практично йшлося про зіткнення двох філософсько-політичних дискурсів й способів комунікацій («двох новомов»): мови кібернетики й мови офіційної радянської діамату й істмату.

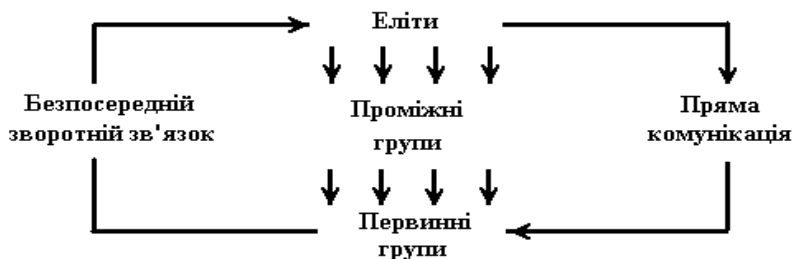
Але водночас, якщо, на протипагу «кібернетичним методам», віддавати перевагу механізмам «чисто людської самоорганізації», то можна логічно дійти до класичних концепцій анархізму як суспільного самоуправління (П. Кропоткін, М. Бакунін, Н. Махно).

Метою даної статті є аналіз ролі й значенні Е-комунікацій в процесі побудови сильної державності.

Відносини керуючих (владоможців) та керованих (підвладних; об'єктів владного впливу тощо) у комунікативному просторі Ж.-М. Котре запропонував розглядати у наступній парадигмі:— відносини ідентичності: керуючі ідентичні керованим;— відносини включення, які передбачають взаємопроникнення й взаємовплив керуючих і керованих: всі керуючі є членами політичного суспільства, але не всі керовані є членами керівного кола;— відносини перетину: складаються за умов розширення політичного суспільства: клас керуючих частково відділяється від класу керованих і комунікація між ними набуває опосередкованого характеру— через процедури референдуму чи виборів, а також за допомогою ЗМІ, політичних та неполітичних комунікацій.

Низка моделей політичної комунікації враховує роль еліти, яка здійснює владу не безпосередньо, а через проміжні ланки—бюрократичний апарат і ЗМІ, але при цьому між політичною елітою, бюрократією й «масами» відбувається безперервний інформаційний обмін. Причому, еліти завжди конструюють і передають «донизу» інформацію, яка б зміцнювала їхню власну легітимність [2].

Е-врядування як форма описаних вище політичних комунікацій принципово додає до них лише нові можливості й передбачає різні форми й стадії пасивної й активної інформаційної присутності.

1. Початкову (надання Е-урядом статичної інформації).
2. Розширену (більше динаміки, оновлення інформації, багаторівнева структура сайтів із гіперлінками, взаємопов'язання сайтів тощо).
3. Інтерактивну (використання реєстрації користувачів, надання їм можливостей доступу до інформації за інтересами, використання форумів, поштових сервісів тощо).
4. Транзакційну (кастомізація порталу під потреби й запити індивідуального користувача, впровадження зручних систем оплати Е-послуг та управління останніми).

5. Вертикальну (інтегрованість різнорівневих порталів різних органів державної влади, що надають Е-послуги конкретному Е-громадянину).

6. Горизонтальну (Е-інтегрованість послуг різних державних структур з метою отримання Е-громадянином максимально можливого ефекту від використання ним усього інформаційного потенціалу Е-уряду).

7. Цілковиту інтегрованість (всі послуги доступні Е-громадянину з одного порталу, можуть бути сплачені єдиним платежем; використовується уніфікований унікальний ідентифікатор та пароль громадянина тощо).

Перехід від Е-урядування до Е-демократії є тривалим й узалежненим від конкретних обставин справляння народом своїх владних повноважень у даній країні. В одній з Рекомендацій Кабінету Міністрів Ради Європи Е-демократія визначена як «одна з дієвих стратегій підтримки й розвитку демократії, демократичних інститутів й демократичних процесів засобами ІКТ. Належне тлумачення Е-демократії, згідно зазначеного документу має ґрунтуватися на наступних положеннях: — активне надання громадськості всеосяжної, збалансованої та об'єктивної інформації, покликаної допомогти їй розуміти проблеми, альтернативи, можливості та/або шляхи вирішення демократичних проблем (це положення, вочевидь, тісно кореспондує зі свободою інформації та свободою слова); — широке залучення до політичного життя громадян з числа осіб і груп осіб, які постійно проживають в даній країні і інтегровані в її політичну реальність, незалежно від національності; — громадянська участь, тобто залучення громадян та груп громадян, (наприклад, груп за інтересами, корпорацій, об'єднань і некомерційних організацій (НКО) до суспільних справ, щоб вони могли впливати і покращувати якість і прийнятність результатів демократичних процесів; — надання повноважень: йдеться, зокрема, про стратегії і заходи з підтримання громадянських прав та наданням ресурсів для участі в реалізації подібних стратегій; — «електронне долучення», інклюзивність, тобто таке політичне та технологічне озброєння громадян, незалежно від їх віку, статі, освіти, соціально-економічного становища, мови, особливих потреб і місця проживання; яке має на увазі спроможність користуватися електронними інструментами (знань, електронних навичок, електронної готовності), наявних і доступних інструментів і поєднання електронних та неелектронних підходів; — дискусія, зокрема, раціональні дебати на рівних, де люди публічно обговорюють, схвалюють і критикують

точки зору один одного в ході змістовного, ввічливого обговорення певного питання і дій, необхідних в його відношенні [4].

Головна мета Е-демократії в її найслабшому тлумаченні — це електронна підтримка демократії; використання ІКТ для політичного залучення громадян, підтримки демократичних процесів прийняття рішень і зміцнення представницької демократії.

Основою довіри в сучасній концепції Е-урядування є електронний цифровий підпис (ЕЦП), технологічно підтриманий інфраструктурою відкритих ключів (РКІ). Нині національна українська система ЕЦП (НСЕЦП) як організаційно-технічна система інтегрує сертифікати відкритих ключів, засоби ЕЦП (криптографічних перетворень), центри сертифікації ключів (ЦСК) і власників сертифікатів в єдину структуру і гарантує від імені держави якість послуг ЕЦП. Якість послуг ЕЦП регулює Центральний засвідчувальний орган (ЦЗО), який є органом акредитації та державного нагляду за діяльністю центрів сертифікації ключів, акредитованих (АЦСК) і зареєстрованих (ЦСК).

Проте НСЕЦП поки що відстає від сучасного рівня майже на десятиліття. Не вистачає їй належного законодавчого забезпечення. Тому новообраній (26.10.2014 р.) Верховній Раді України слід буде прийняти принципово нові Закони України або внести істотні зміни й доповнення до уже існуючих Законів України: «Про інформацію»; «Про звернення громадян»; «Про адміністративні послуги»; «Про телекомунікації»; «Про національну програму інформатизації»; «Про впровадження електронного урядування в Україні»; «Про відкриті дані»; «Про єдину систему електронної взаємодії»; «Про електронний підпис та електронну ідентифікацію».

Істина щодо ефективних методів соціально-політичного й державного управління, безумовно, полягає у твердженні про те, що демократія й державний порядок — ланки одного ланцюга. Тобто демократія передбачає державний суверенітет та усі характеристики (параметри) сильної держави.

Але, з іншого боку, державний суверенітет слід визнати похідним від народного суверенітету, що, до речі, відображає скопійована з кращих конституцій світу стаття 5 Конституції України, яка в процесі тлумачення тези «Україна є республікою» проголошує: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні

належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» [1].

При цьому варто зазначити, що конституційна максима про демократію й народ як «єдине джерело влади в Україні» залишиться лише гарним побажанням, якщо під «народом» розуміти аморфну «масу», здатну до голосування та виконання інших виборчих функцій, а не політичну націю.

У свою чергу, для того, щоб політична нація в Україні сформувалася, потрібна готовність української влади до публічного діалогу з громадськістю й готовність громадян до діалогу з владою. Зокрема, йдеться про діалог за посередництвом сучасних ІКТ включно з мережею Інтернет. Бо лише такий діалог здатен забезпечити взаємну довіру між громадянами та владою. Отже, влада повинна виразно демонструвати готовність бути відкритою та прозорою, а громадяни — готовність відкривати владі в потрібний час у потрібному місці інформацію про себе та свою діяльність.

Йдеться, зрештою, про формування атмосфери взаємної довіри у системі «громадянин—влада», про певні ризиковані ставки, які робить людина як громадянин у відносинах з владою щодо її невизначених майбутніх дій. Як зазначає Пьотр Штомка, тут можливі три способи орієнтації на дії іншої сторони: надія, впевненість, довіра [12].

Якщо ж довіра зруйнована, то тут з боку громадян вступають в дію сім захисних механізмів: провіденціалізм (фаталізм); корупція; надмірна пильність (параноя безпеки); правдошукацтво в судах; геттизація; патерналізація; екстерналізація довіри, які мають значне поширення в українському кризовому соціумі.

1. Провіденціалізм або фаталізм, тобто зневіра у власних можливостях й покладання виключно на «Волю Божу» й всесильну Долю (Фатум) має позитивне значення психологічного самозахисту для громадян, але на соціальному рівні небезпечні, бо чинять руйнівну дію, спричиняють пасивність і стагнацію.

2. Корупція забезпечує помилкове відчуття впорядкованості та передбачуваності, контролю над хаосом навколишнього світу, стимуляції дій інших в потрібному напрямку (хабар особам, які приймають рішення, подарунки лікарям, учителям).

3. Надмірне посилення пильності призводить до ситуацій, коли індивід перебирає на себе виконання функцій контролюючих інстанцій, оскільки їх компетентність і відповідальність ставляться ним під

сумнів (звідси — приватна охорона, зброя в особистому користуванні, установка охоронних систем і сигналізації на автомашинах).

4. Надмірне правдошукацтво (сутяжництво), суть якого проявляється в прагненні максимально формально, у суто юридичному порядку, зафіксувати відносини з державою та іншими громадянами в цілях власної безпеки.

5. «Геттизація» — це зведення непроникних кордонів навколо «своїєї» групи в чужому і загрозливому оточенні. Відрізаючи себе таким від зовнішнього світу, люди, як їм здається, роблять його менш складним і невизначеним. Недовіра до суспільства й держави в цілому компенсується відданістю місцевим, етнічним або сімейним групам, що нерідко супроводжується ксенофобією і ворожістю стосовно чужинців. Сучасні ІКТ тільки посилили цю загрозу «геттизації» з тією хіба що відмінністю, що йдеться про електронні гетто різноманітних форумів, чатів, ком'юніті тощо.

6. Патерналізація у кризовому соціумі зводиться до мрії про Отця, сильного авторитарного лідера, який залізною рукою наведе порядок, очистить світ від усіх неблагондійних осіб, організацій, інститутів і відновить (якщо необхідно — силою) порядок і передбачуваність. Подібна потреба задовольняється не лише через державу і через інші інститути. Звідси поширення культів, сект.

7. Екстерналізація довіри пов'язана з тим, що, недовіру до національних (місцевих) політиків, інститутів, товарів тощо, люди компенсують надмірною довірою до іноземних держав, їх лідерів, організацій і товарів, розцінюють економічну допомогу з-за кордону (зокрема, допомогу МВФ), членство в НАТО або Європейському Союзі як панацею від усіх «наших бід».

Відсутність (несформованість) політичної нації, спроможної забезпечити дотримання усіх зовнішніх й внутрішніх процедур демократії, призводить до існування слабких (неспроможних) держав, що супротивники національної державності часто-густо використовують як аргумент на користь «смерті держави» й впровадження глобального правління й космополітичної (імпортованої) демократії (а *cosmopolitan democracy*; а *global government*). Справді, лідерам країн, де державні інституції кволі й неефективні, де центральна влада втрачає контроль над окремими територіями, де відбуваються зіткнення фінансово-промислових груп («кланів») із залученням загалом або окремих верств населення, важко утриматися від «екстерналізації безпеки», від постійного апелювання до міжнародних економічних й безпеково-оборонних організацій,

потужних світових держав та наддержавних утворень тощо. Подібна ситуація є типовою для України зразка 2013–2014 рр.

Уявлення про «неспроможні держави» не є принципово новим в історії людства. Уже Платон виокремлював дві форми державності, — прогресивну або «прийнятну» й регресивну або «занепадаючу». Проте, ця проблема нині особливо актуалізувалася у зв'язку з двома сумірними процесами, — деколонізацією та глобалізацією, що призвело до виникнення чималого числа нових держав, які зазвичай перебувають під ослоною держав старих (частіше всього — попередніх імперських центрів, які очолюють різноманітні «Співдружності», що, звичайно, не завжди поєднується з повноцінним державним суверенітетом.

Саме така ситуація склалася з державним суверенітетом України, який досі серйозно обмежувала Російська Федерація, що вважає себе законною спадкоємицею старого імперського утворення і яка намагалася (й досі намагається) нав'язати Україні різноманітні форми васальної залежності, починаючи від СНД й закінчуючи Митним та Євразійським союзами.

Не випадково деякі російські політологи й політики постійно зловживають стосовно України терміном «держава, яка не відбулася» («несостоятельное государство»; «несостоявшееся государство» тощо), маючи на увазі аналогічний англословний термін «failed state». У цьому плані помітну активність розвиває російський політичний експерт Михаїл Делягін [4].

Цими ідеями України як неспроможної держави керується й російський президент Володимир Путін, який, за даними російських видань, ще в квітні 2008 р. переконував экс-президента США Джорджа Буша-молодшого на тлі намагань тодішньої української влади забезпечити вступ України до НАТО: «Ти ж розумієш, Джордж, що Україна — це навіть не держава! Що таке Україна? Частина її територій — це Східна Європа, а частина, й значна, подарована нами (тобто Росією. — Авт.) [9]. Як з'ясувалося згодом, В. Путін не зупинявся навіть перед спробами повторити щодо України нову версію Пакту Молотова-Ріббентропа, поділивши її між РФ та Польщею [3].

Таким чином, агресивні дії РФ щодо суверенної України зразка 2014 року (відторгнення Криму, воєнне втручання у конфлікт на Сході України тощо) були запрограмовані ідеологічно й геополітично вищим політичним керівництвом РФ задовго до подій на Майдані-2 з усіма їх наслідками для трансформації української державності.

Існує дві протилежних концепції, з позицій яких оцінюють силу або слабкість держави. Одну з них, яку можна назвати безпеково-силовою, акцентує на нездатності держави забезпечити хоча б мінімальний рівень безпеки порядку на території, за яку вона «суверенно» відповідає. Інша концепція, яку можна назвати демократично-громадянською, навпаки, акцентує на надмірному втручанні держави в життя соціуму під приводом «наведення порядку» й забезпечення безпеки.

З точки зору другого підходу, який принципово узгоджується з концептом демократії, держава «національної безпеки», подібна до колишнього Радянського Союзу або нинішніх Російської Федерації чи КНР, Туркменістану, Ірану тощо вважається так само слабкою як і та держава, що самоусунулася від забезпечення безпекової сфери.

Звідси випливає потреба у практичному поєднанні обох зазначених концепцій в одній синтетичній [5].

Отже, практична цінність концептів «слабкої державності» або «неспроможної державності» (weak states; failed states), полягає передусім у тому, що вони, ці концепти, вказують на розумні межі, у яких слід поєднувати ідеали демократичного розвитку та безпеки. Оскільки розвиток, «куплений» ціною втрати суспільної й персональної безпеки, так само небезпечний як небезпечною є та безпека, за яку довелося заплатити втратою перспектив суспільного й особистісного розвитку.

Водночас слід визнати, що оптимальне поєднання державної та суспільної безпеки й демократичного розвитку для більшості держав світу перетворюється нині на малореальну перспективу на тлі того комплексу проблем, який іменується «глобалізацією» («вестернізацією») й супроводжується руйнівними для національних держав вилученнями фінансів та інтелекту на користь планетарного «ядра», до представників якого потім доводиться звертатися по допомогу.

Відповідно, докорінно змінюється уявлення щодо державності та державотворення, суверенізації й десуверенізації. Загалом, між суверенітетом «de jure» й суверенітетом «de facto» щодо більшості країн «Третього світу» існує велике провалля, що є серйозною перепорою на шляху утвердження глобальної, регіональної й національно-державної безпеки.

Не дивно, що у відповідь на подібну космополітизацію захисники державного суверенітету виходять на вельми проблематичні формулювання «суверенної демократії», прикладом чого можуть бути дуже популярні свого часу в РФ концепції Владислава Суркова [11].

Суверенітет—це дійсно одне з ключових окреслень державності й міждержавних відносин, а відповідно—й демократії. Згідно з поглядами Стівена Краснера, одного з найбільш авторитетних дослідників державного суверенітету, у цьому понятті закладено ідеї: (а) автономності даної держави, її незалежності від інших держав; (б) забезпечення внутрішнього порядку з певною ієрархією влади; (в) контролю транскордонного руху; (г) міжнародного визнання [8].

Висновки. Реальним критерієм сильної державності є реальний суверенітет. Стосовно слабких або ж неспроможних держав винятково недоречно ставити питання про ефективну демократію як вищу форму політичної комунікації й, у розвиток цієї тематики, — про Е-демократію як ту форму соціально-політичних відносин, за умов реалізації якої громадяни та організації шляхом широкого застосування ІКТ дедалі ефективніше залучаються до державотворення та державного управління, процесів місцевого самоуправління тощо.

Водночас слід визнати вищою формою суверенітету держави народний суверенітет, тобто здійснення громадянами даної держави прямого або опосередкованого правління за допомогою усіх доступних їм методів з сучасними ІКТ включно.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. [Електронний ресурс].—Режим доступу: kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-5.htm
2. Грачев М. Н. Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития: Монография / М. Н. Грачев.—М.: Прометей, 2004.—328 с.
3. Грохаль, Рената (Renata Grochal). Радослав Сикорский: Раздел Украины Россией все равно произошел («Gazeta Wyborcza», Польша). Интервью с Радославом Сикорским—спикером польского Сейма, экс-главой МИД Польши. [Електронний ресурс].—Режим доступу: inosmi.ru/world/20141022/223837658.html#ixzz3NHx99qkR
4. Делягин М. Россия и кризисы глобализации / М. Делягин // Политический класс.—2006.—№ 14.
5. Dorf Robert H. Failed States After 9/11: What Did We Know and What Have We Learned? // International Studies Perspectives. 2005.—№ 6.—Рр. 20–34.

6. Fukuyama, Francis. State-building: Governance and World Order in the 21st Century. New York: Cornell University Press, 2004. — P.20.
7. Кибернетика // Краткий философский словарь / Под редакцией М. Розенталя и П. Юдина. Издание 4-е, доп. и испр. М.: Государственное издательство политической литературы, 1954. — С. 236–237.
8. Krasner, Stephen D. Think again: Sovereignty // The Foreign Policy. January 1, 2001. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.foreignpolicy.com/articles/2001/01/01/think_again_sovereignty
9. Путин: «Украина—это даже не государство» // Цензор. Нет. 07.04.08. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: censor.net.ua/r294.
10. Рекомендации Комитета министров Совета Европы CM/Rec (2009)1 государствам-участникам Совета Европы по электронной демократии и пояснительная записка. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: dsnmp.ru/rekomendatsii-komiteta-ministrov-sov
11. Суверенная демократия: от идеи к доктрине. Сборник статей. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.e-reading.me/book.php?book=73463
12. Штомпка П. Доверие: социологическая теория / П. Штомпка // Социологическое обозрение. — 2002. — Т. 2. — № 3. — С. 30–41.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2014 р.

Улицкая И. И. Электронные коммуникации власти с общественностью как необходимое условие эффективной государственности

Рассматривается роль и значение электронных коммуникаций власти с общественностью (Е-коммуникации; e-communications), которые осуществляются при посредничестве информационно коммуникативных технологий (ИКТ), демократии (Е-демократия; e-democracy) в процессе построения сильного государства.

Ключевые слова: власть, демократия, электронная демократия, эффективное государство, несостоятельное государство.

Ulizka I.I. Electronic communications of power with public as necessary precondition of effective state system

Role and value of electronic communications of power with public (E-communications; e-communications), that carried out at mediation informatively communicative technologies (IKT), democracy (E-democracy; e-democracy) in the process of construction of the strong state.

Keywords: power, democracy, electronic democracy, effective state, helpless state.